
6. MIGRACE

O čem je mapový oddíl MIGRACE?

Mapový oddíl obsahuje šest mapových listů zabývajících se různými formami prostorové mobility obyvatelstva, jejíž (ne)přítomnost byla v průběhu posledního století významnou hybnou silou sociálně prostorové diferenciaci Česka. Důraz je kladen především na různé typy migrace spojené se změnou trvalého, případně obvyklého bydliště, ale i na stabilitu obyvatelstva v místě narození jako ukazatele spjatosti s regionem. Cílem oddílu je komplexně představit vývoj intenzity a struktury prostorové mobility obyvatelstva od 20. let 20. století do současnosti a přispět k pochopení faktorů, které její podobu v různých obdobích ovlivňovaly. Mapový oddíl *Migrace* navazuje na ostatní oddíly atlasu, jež dokumentují vývoj české společnosti ve sledovaném období, a dává tak příležitost hledat souvislosti mezi společenskými a politickými změnami a prostorovou mobilitou obyvatelstva.

Co znázorňují mapy?

První mapový list je věnován celkové bilanci stěhování obyvatelstva. V sérii map pokrývajících většinu sledovaného období let 1921–2011 je znázorněna intenzita migračního salda a jeho jednotlivých složek: salda vnitřního stěhování, stěhování se Slovenskem (do roku 1989) a zahraniční migrace. Série je doplněna mapou struktury dosídlenců pohraničních oblastí českých zemí v období bezprostředně po druhé světové válce.

Druhý mapový list je zaměřen na směry vnitřního stěhování v Česku v letech 1961–2011. Mapy umožňují srovnat vývoj intenzity salda vnitřní migrace okresů, hlavní proudy meziokresní migrace, extrémy migrační otevřenosti a uzavřenosti okresů a saldo vnitřní migrace okresních měst ve dvou obdobích socialismu a dvou pozdějších obdobích. Série map navazuje na dřívější práce zabývající se proudy vnitřního stěhování (viz dále), značně však rozšiřuje rozsah sledovaných dat, jež zachycují trendy vývoje většiny poválečného a porevolučního období, a posouvá územní detail analýzy k podrobnosti okresů.

Třetí mapový list rozpracovává jeden z nejvýznamnějších aspektů problematiky vnitřního stěhování obyvatelstva Česka – diferenciaci salda stěhování podle věku. Dvě série map za období 1979–1981 a 2010–2012 umožňují hodnotit vývoj salda vnitřního stěhování specifických věkových skupin v okresech Česka.

Série map na čtvrtém mapovém listu věnovaná struktuře vnitřního stěhování podle důvodů spolu s grafem dokumentuje proměnu významnosti jednotlivých motivů migrace a salda vnitřního stěhování z těchto důvodů na začátku (1966–1970) a konci (2000–2004) období, kdy byly důvody stěhování českou statistikou zjišťovány. Část věnovanou vnitřní migraci uzavírá

typologie okresů zpracovaná na základě ukazatelů průměrného salda a obratu stěhování v letech 1960–2013. Do analýzy byla zahrnuta i zahraniční migrace, jež však v rámci sledovaného období hraje podstatnější roli pouze v posledním období zhruba od roku 2005.

Pátý mapový list zobrazuje významná období z pohledu zahraniční migrace v Česku. Mapy kromě intenzity migrace poskytují informaci o struktuře migrantů podle zdrojové či cílové oblasti stěhování.

Závěrečný mapový list oddílu je zaměřen na dlouhodobou mobilitu obyvatelstva vyjádřenou ukazatelem podílu rodáků v okrese. Ten lze do značné míry považovat za důsledek rozdílné intenzity předchozích prostorových pohybů obyvatelstva v území. Série map zobrazuje také dlouhodobou mobilitu obyvatelstva v rámci okresu (vztaženou k počtu obcí v okresech) a u vybraných map počet osob s cizím státním občanstvím jako ukazatele umožňující komplexnější pohled na mobilitu/stabilitu obyvatelstva. Poslední mapa z let 1945–1947 dokumentuje krátké, avšak stěžejní období masivních přesunů obyvatelstva souvisejících s koncem druhé světové války, které ovlivnilo prostorovou diferenciaci okresů Česka z hlediska mobility/stability obyvatelstva i v budoucích desetiletích.

Co říkají mapy?

První mapový list zachycuje proměnu prostorové diferenciaci migračního salda okresů Česka od meziválečné urbanizace přes migraci do socialismem preferovaných průmyslových okresů až po opětovné posílení migračních přírůstků v metropolitních areálech v polistopadovém období.

Sada map na druhém listu dokumentuje postupné snižování intenzity vnitřního stěhování mezi okresy typické pro socialistické období i léta následující po převratu roku 1989 a její opětovný nárůst na začátku 21. století. Ukazuje také proměnu atraktivity okresních měst, jejichž podpora se za minulého režimu projevovala migračními přírůstky. V současnosti však obyvatelstvo většina z nich ztrácí, často ve prospěch obcí v jejich zázemí (Ouředníček, Špačková, Novák 2013).

Třetí mapový list znázorňuje proměnu atraktivity území pro meziokresní stěhování různých věkových skupin obyvatelstva. Mezi sledovanými lety je u všech věkových skupin patrné zvýšení počtu migračně ziskových okresů a posun k preferenci metropolitních regionů.

Čtvrtý mapový list ukazuje typy okresů podle dlouhodobého vývoje migračního salda a obratu, které lze srovnat s diferenciací salda okresů podle nejvýznamnějších důvodů stěhování. Patrná je zejména proměna lokalizace pracovních příležitostí a bytové výstavby mezi socialistickým obdobím a podmínkami volného trhu na počátku 21. století: od průmyslových okresů k okresům krajských měst, resp. k nárůstu bytové výstavby (nejen) v urbanizovaných oblastech.

Mapy na pátém listu zachycují podobnou – především pohraniční – lokalizaci hlavních oblastí zahraniční emigrace v meziválečném a socialistickém Česku. Zatímco imigrace v poválečných letech byla do značné míry ovlivněna politickým rozhodnutím o opětovném dosídlení pohraničních území, mezi kterými byly i okresy venkovského charakteru (Kučera 1994), hlavní destinace zahraničních imigrantů v současnosti souvisejí spíše s ekonomickou vyspělostí či prostorovou blízkostí hospodářsky silného území.

Šestý mapový list dokumentuje postupné proměny podílu rodáků v obcích Česka, který se v souvislosti s odsunem obyvatelstva německé národnosti a následným dosídlením po druhé světové válce snížil zejména v pohraničních okresech. Vzhledem k omezeným možnostem stěhování v socialistickém období lze, na základě zvýšeného podílu obyvatel obcí žijících v okrese narození, zároveň pozorovat postupné uzavírání migračních pohybů na úroveň okresů (Čermák 1996).

Zdroje a doporučená literatura

Stěhování obyvatelstva je v české geografii dlouhodobě statisticky zjišťovaným a v odborné literatuře analyzovaným tématem, zejména mezi autory tzv. albertovské školy. Kühnl a Pavlík (1981) se věnují vývoji salda a obratu vnitřního stěhování ve třetí čtvrtině 20. století, analyzují rovněž směry mezikrajské migrace a věkovou strukturu migrantů. Směry mezikrajské migrace mezi lety 1961 a 1989 dále rozpracovali Hampl a Kühnl (1993), saldo vnitřní migrace specifických věkových skupin bylo předmětem zájmu Kühnla (1986). Mezinárodní migrací se zabývají Drbohlav a kol. (2010). Z novějších prací se problematice stěhování obyvatelstva komplexně věnuje např. práce Nováka, Čermáka a Ouředníčka (2011). Prostorovým rozmístěním rodáků, jež lze chápat jako osoby žijící v obci svého narození, na území Česka a jeho faktory se zabývala Kučerová (2009). Obecné souvislosti vývoje migračního chování a širších společenských procesů vysvětlují např. Kučera (1994) nebo Srb (2004).

ČERMÁK, Z. (1996): Transformační procesy a migrační vývoj v České republice. In: Hampl, M., (ed.): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v ČR. DemoArt, Praha, s. 179–197.

DRBOHLAV, D., MEDOVÁ, L., ČERMÁK, Z., JANSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D., DZÚROVÁ, D. (2010): Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme? Sociologické nakladatelství SLON, Praha, 205 s.

HAMPL, M., KÜHNL, K. (1993): Migratory Trends in Former Czechoslovakia. Acta Universitatis Carolinae - Geographica, 28, č. 1, s. 53–71.

KUČERA, M. (1994): Populace České republiky 1918–1991. Česká demografická společnost, Praha, 197 s.

- KUČEROVÁ, S. (2009): Národnost, etnikum a národnostní složení. In: Heřmanová, E., Chromý, P., Marada, M., Kučerová, S., Kučera, Z.: Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka. Aspi, Praha, s. 76–81.
- KÜHNL, K. (1986): Regional differentiation of the age-specific migration in the Czech socialist republic. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 21, č. 1, s. 3–28.
- KÜHNL, K., PAVLÍK, Z. (1981): Selected Features of Internal Migration in Czechoslovakia, 1950–1978. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 16, č. 2, s. 3–24.
- NOVÁK, J., ČERMÁK, Z., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Migrace. In: Ouředníček, M. Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): Atlas sociálně prostorové diferenciacie ČR. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 87–102.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2013): Metodické problémy výzkumu a vymezení zón rezidenční suburbanizace v České republice. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J., (eds.): *Sub Urbs: krajina, sídla a lidé*. Academia, Praha, s. 309–332.
- SRB, V. (2004): Tisíc let obyvatelstva českých zemí. Nakladatelství Karolinum, Praha, 276 s.

6. MIGRACE

Úlohy

1. ÚLOHA – Vývoj migrační bilance okresu

Z mapových listů této kapitoly, ale i specializovaných map na serveru Atlasobyvatelstva.cz zabývajících se historickým vývojem stěhování obyvatelstva v Česku je zřejmé, že se v průběhu 20. a počátku 21. století měnila migrační bilance jednotlivých okresů Česka. Tu lze vyjádřit ukazatelem migračního salda, které se rovná rozdílu mezi počtem přistěhovalých do území a vystěhovalých z něj.

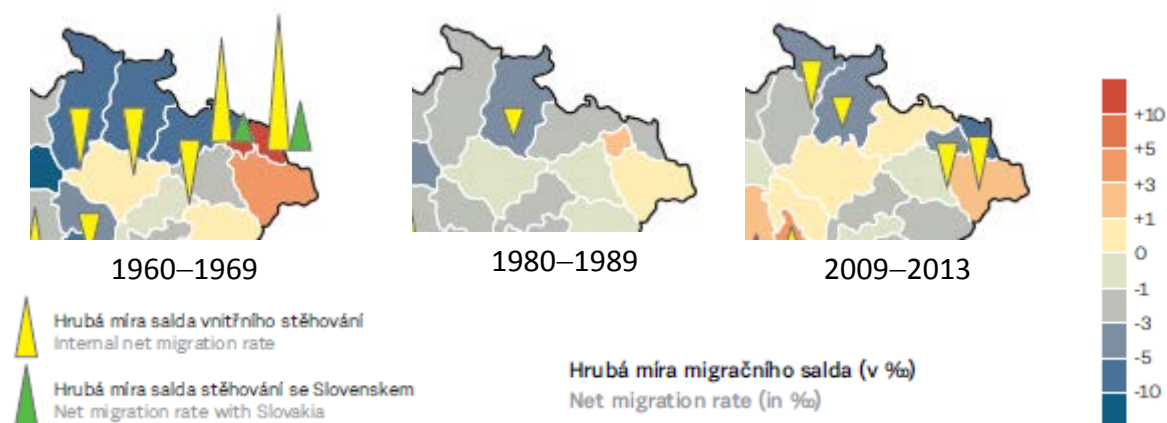
- V mapách v atlasu zjistíte, jakých hodnot vzhledem k počtu obyvatel nabývalo v průběhu sledovaného období celkové saldo migrace, saldo vnitřního a zahraničního stěhování okresu Vašeho bydliště nebo ve vybraném území. Diskutujte, jaké byly pravděpodobně důvody tohoto vývoje.
- V Demografické ročence okresů na webu [Českého statistického úřadu](http://www.csu.cz) (ČSÚ) vyhledejte informace o počtu obyvatel a migračním přírůstku pětiletých věkových skupin v okrese svého bydliště k 31. 12. předchozího roku a roku 2005. Porovnejte, jak se změnilo specifické saldo migrace vybraných věkových skupin obyvatelstva, a diskutujte příčiny sledovaného vývoje.

Pro výpočet hrubé míry specifického salda migrace věkových skupin využijte vzorec:

$$hmms_{a-b} = \frac{i_{a-b} - e_{a-b}}{P_{a-b}}$$

kde a a b jsou krajní hodnoty zvoleného věkového intervalu, i počet přistěhovalých ve věku $a-b$ do okresu, e je počet vystěhovalých ve věku $a-b$ z okresu a P počet obyvatel okresu ve věku $a-b$. Údaj vyjádřete na 1000 obyvatel, tedy v %.

Obrázek 1: Vývoj celkové migrační bilance okresů – výřez severní Morava a Slezsko

Zdroj: Přidalová, Ouředníček (2017)

2. ÚLOHA – Vývoj zahraniční imigrace do Česka

Ve vývoji mezinárodní migrace v Česku došlo v průběhu 20. a 21. století k významným změnám nejen z hlediska převládajícího přírůstku či úbytku obyvatelstva. Proměnily se také země, se kterými bylo Česko migrací propojeno.

- S využitím mapového listu 6.5 a doporučené literatury se pokuste shrnout, jak se z hlediska mezinárodní migrace měnila atraktivita Česka před první světovou válkou, v meziválečném a poválečném období a po roce 1989.
- Na [webových stránkách ČSÚ](#) najdete aktuální Demografickou ročenku České republiky. Pro státní občanství s nejvyššími průměrnými hodnotami salda v letech 2008–2012 (tabulka 1) vypočtete saldo (rozdíl počtu přistěhovalých a vystěhovalých) zahraniční migrace v aktuálním roce. Zhodnoťte, jak se změnila hodnoty sledovaného ukazatele. Jaké události tento vývoj pravděpodobně ovlivnily?

Tabulka 1: Státní občanství s nejvyšším saldem zahraniční migrace v letech 2008–2012

Státní občanství	Průměrné roční saldo migrace
Ukrajina	4 416,4
Vietnam	3 049,6
Rusko	2 617,4
Slovensko	2 603,4
USA	1 296,0
Mongolsko	830,0
Německo	685,2
Moldavsko	682,8
Bulharsko	528,2
Kazachstán	457,0

*Zdroj: Demografické ročenky ČR (2008–2012),
vlastní výpočet*

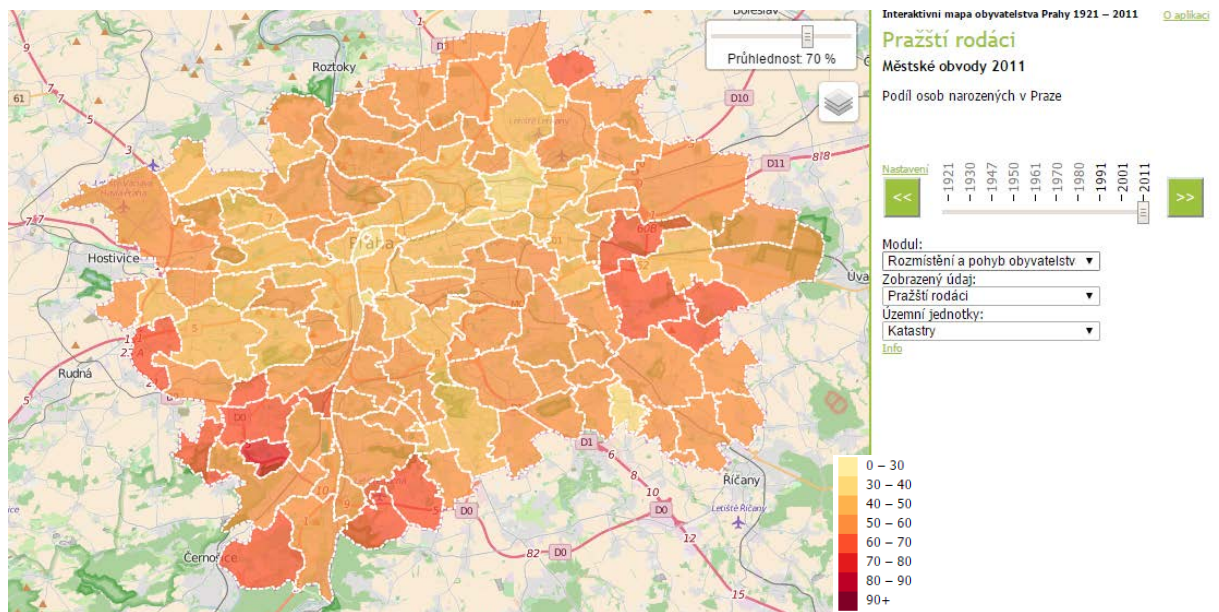
3. ÚLOHA – Rodáci v Česku a v Praze

Se stěhováním obyvatelstva souvisí také podíl osob narozených v místě současného bydliště. Z mapového listu 6.6 je patrné, že podíl rodáků v Česku se během 20. a 21. století snižoval.

- Porovnejte, které oblasti Česka byly změnou podílu rodáků zasaženy nejvíce a ve kterém období. V doporučené literatuře týkající se obyvatelstva a stěhování a pomocí [interaktivních map](#) zjistěte, jaké jsou hlavní příčiny tohoto vývoje.

- V [interaktivní mapě obyvatelstva Prahy](#) v modulu Rozmístění a pohyb obyvatelstva zjistíte, jaký byl v roce 2011 podíl obyvatelstva narozeného v Praze na populaci městských obvodů a katastrálních území. Jak se podíl rodáků liší mezi různými částmi města? Jak se hodnoty sledovaného ukazatele změnily oproti roku 2001? Pro vysvětlení využijte také mapy ze serveru [atlasobyvatelstva.cz](#).

Obrázek 2: Rodáci v Praze v roce 2011

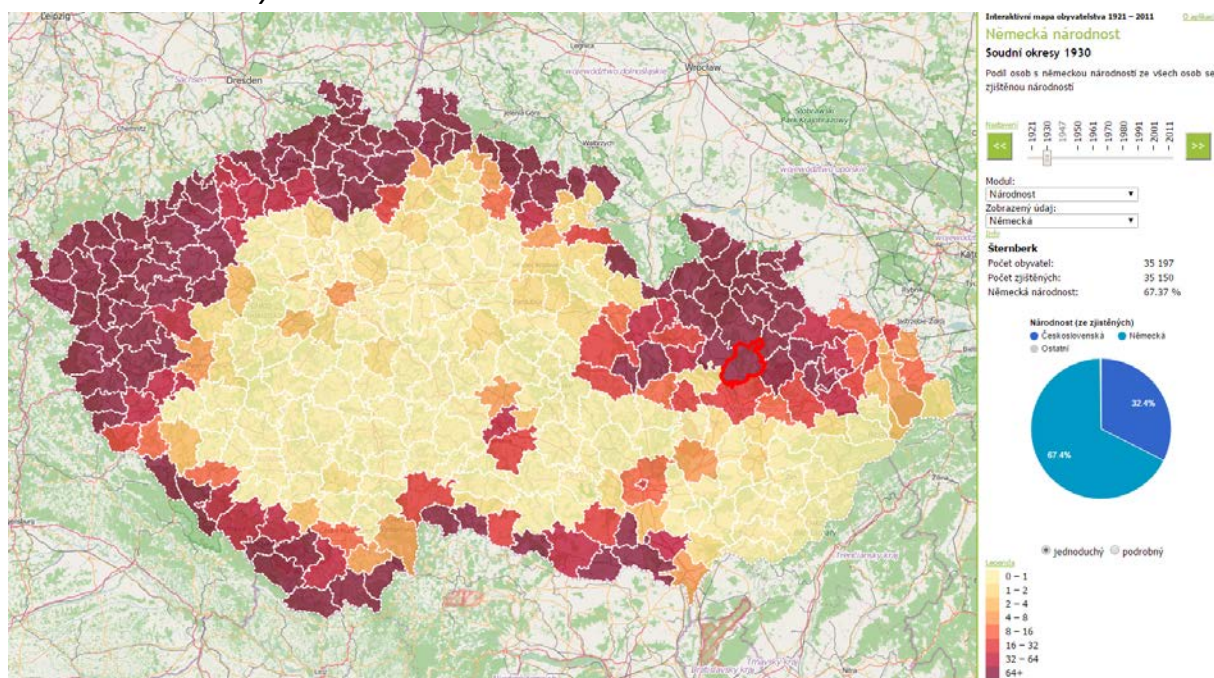
Zdroj: Interaktivní mapa obyvatelstva Prahy 1921–2011

4. ÚLOHA – Změna národnostní struktury a prostorová mobilita obyvatelstva

Z předchozích úloh je zřejmé, že prostorová mobilita obyvatelstva může do značné míry ovlivnit strukturu obyvatelstva například podle věku, státního občanství nebo podíl obyvatel žijících v území od narození. Pomocí [interaktivní mapy Česka](#) a oddílu atlasu věnovaného kulturní struktuře obyvatelstva zjistíte, jaké byly v Česku ve 20. století souvislosti mezi stěhováním obyvatelstva a jeho národnostním složením.

- Zjistíte, ve kterých částech země došlo mezi lety 1930 a 1950 k nejvýznamnějším proměnám národnostní struktury obyvatelstva. Jak se lišily charakteristiky celkové bilance stěhování obyvatelstva (vysvětlení ukazatele viz úloha 1) v těchto územích v 50. letech od zbytku Česka? Pokuste se zjistit, jaké byly příčiny tohoto rozdílu.
- Na základě znalosti aktuálních trendů v mezinárodní migraci (mapový list 6.5 *Zahraniční stěhování*, úloha 2, doporučená literatura) diskutujte, jak se podle Vás bude vyvíjet národnostní struktura obyvatelstva v následujících letech. Bude docházet ke snižování či zvyšování heterogenity obyvatelstva podle národnosti? Ve kterých územích se podle Vás případné změny projeví nejvíce/nejméně? Svě odpovědi zdůvodněte.

Obrázek 3: Podíl obyvatel německé národnosti v roce 1930

Zdroj: Interaktivní mapa obyvatelstva Česka 1921–2011

Zdroje

Demografická ročenka okresů – 2005 až 2014. Český statistický úřad. Online dostupné: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-okresu-2005-az-2014>.

Demografické ročenky (pramenná díla) 2010–2015. Český statistický úřad. Online dostupné: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie.

Interaktivní mapa obyvatelstva Česka 1921–2011. Online dostupné: <http://www.historickygis.cz/aplikace/mapa.html>.

Interaktivní mapa obyvatelstva Prahy 1921–2011. Online dostupné: http://www.historickygis.cz/aplikace_praha/mapa.html.

PŘÍDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2017): Celková bilance stěhování. In: Ouředníček, M., Jíchová, J., Pospíšilová, L. (eds.): Historický atlas obyvatelstva českých zemí. Mobilita, mapový list 6.1. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 58–59.

Webový portál Atlas obyvatelstva. Online dostupné: atlasobyvatelstva.cz/historie.